

ارزیابی مؤلفه های بودجه ریزی و تأثیر آن بر عملکرد مالی شهرداری تهران: تحلیل مؤلفه های کلیدی و ارائه الگوی بهینه بودجه ریزی

دانشجوی دکتری حسابداری
hesariafsaneh@gmail.com
افسانه سالم حصاری

چکیده

بودجه ریزی یکی از مهم ترین ابزارهای مدیریت مالی و حکمرانی شهری محسوب می شود که نقش تعیین کننده ای در تخصیص منابع، ارتقای کارایی سازمانی، تحقق اهداف توسعه شهری و افزایش پاسخگویی نهادهای عمومی ایفا می کند. شهرداری تهران به عنوان بزرگ ترین نهاد مدیریت شهری کشور، سالانه بخش قابل توجهی از منابع مالی عمومی را در حوزه های مختلف خدمات شهری، حمل و نقل، توسعه زیرساخت ها، محیط زیست و پروژه های عمرانی هزینه می کند. از این رو، بررسی مؤلفه های مؤثر بر بودجه ریزی و تأثیر آن ها بر عملکرد مالی این سازمان از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

هدف پژوهش حاضر ارزیابی مؤلفه های بودجه ریزی و بررسی تأثیر آن ها بر عملکرد مالی شهرداری تهران است. پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی — پیمایشی و همبستگی است. جامعه آماری شامل مدیران، کارشناسان بودجه، کارشناسان مالی و برنامه ریزی مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران بوده که بر اساس فرمول کوکران تعداد ۱۸۴ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. داده های پژوهش از طریق پرسشنامه محقق ساخته جمع آوری و با استفاده از نرم افزارهای SPSS و SmartPLS تحلیل شدند.

نتایج نشان داد که تمامی مؤلفه های بودجه ریزی شامل درآمدهای پایدار، بودجه ریزی عملیاتی، شفافیت مالی، کنترل و نظارت مالی، مشارکت ذی نفعان و ارزیابی عملکرد تأثیر مثبت و معناداری بر عملکرد مالی شهرداری تهران دارند. در میان این عوامل، درآمدهای پایدار با ضریب تأثیر ۰.۳۸۴ بیشترین نقش را در ارتقای عملکرد مالی ایفا می کند. همچنین ارزیابی عملکرد (۰.۲۹۱)، بودجه ریزی عملیاتی (۰.۲۷۱)، کنترل و نظارت مالی (۰.۲۴۴)، شفافیت مالی (۰.۱۹۲) و مشارکت ذی نفعان (۰.۱۱۶) در رتبه های بعدی قرار گرفتند. مدل پژوهش توانست ۷۲ درصد از تغییرات عملکرد مالی را تبیین نماید.

بر اساس یافته ها، الگوی پیشنهادی پژوهش بر توسعه درآمدهای پایدار، استقرار بودجه ریزی عملیاتی، افزایش شفافیت مالی، تقویت نظام های کنترل و نظارت، توسعه مشارکت ذی نفعان و استقرار نظام ارزیابی عملکرد استوار است. نتایج پژوهش می تواند مبنای مناسبی برای اصلاح نظام بودجه ریزی و ارتقای حکمرانی مالی در شهرداری تهران و سایر کلان شهرهای کشور فراهم سازد.

واژگان کلیدی

بودجه ریزی شهری، عملکرد مالی، شهرداری تهران، بودجه ریزی عملیاتی، درآمدهای پایدار، حکمرانی مالی، مدیریت شهری

مقدمه

در دهه های اخیر، رشد شتابان شهرنشینی، افزایش پیچیدگی مسائل شهری، محدودیت منابع مالی و افزایش انتظارات شهروندان از مدیریت شهری، موجب شده است که بودجه ریزی به یکی از مهم ترین ابزارهای حکمرانی شهری تبدیل شود. بودجه نه تنها یک سند مالی برای پیش بینی درآمدها و هزینه ها است، بلکه ابزاری راهبردی برای تحقق اهداف توسعه شهری، توزیع عادلانه منابع، ارتقای کیفیت خدمات عمومی و افزایش پاسخگویی مدیران شهری محسوب می شود (Wildavsky & Caiden, ۲۰۱۸). در واقع بودجه شهرداری ها را می توان ترجمان مالی برنامه های توسعه شهری دانست که از طریق آن سیاست ها، اولویت ها و برنامه های مدیریت شهری به اقدامات اجرایی تبدیل می شوند.

در نظام های نوین مدیریت شهری، بودجه ریزی صرفاً فرآیند تخصیص منابع مالی نیست، بلکه مکانیزمی برای هدایت توسعه پایدار، افزایش بهره وری، ارتقای شفافیت، پاسخگویی عمومی و بهبود عملکرد سازمانی محسوب می شود (Shah, ۲۰۱۶). در این چارچوب، موفقیت سازمان های مدیریت شهری تا حد زیادی به کیفیت نظام بودجه ریزی و نحوه تخصیص منابع بستگی دارد. هرچه فرآیند بودجه ریزی علمی تر، مبتنی بر عملکرد و متکی بر شاخص های دقیق باشد، احتمال دستیابی به اهداف توسعه شهری افزایش می یابد (OECD, ۲۰۲۳).

شهرداری تهران به عنوان بزرگ ترین نهاد مدیریت شهری ایران، سالانه حجم بسیار گسترده ای از منابع مالی را برای اجرای پروژه های عمرانی، حمل و نقل، خدمات شهری، محیط زیست، توسعه فرهنگی، مدیریت بحران و سایر وظایف قانونی خود تخصیص می دهد. گستردگی وظایف و حجم بالای منابع مالی، اهمیت بودجه ریزی را در این نهاد دوچندان کرده است. بودجه سالانه شهرداری تهران از جمله بزرگ ترین بودجه های عمومی کشور محسوب می شود و تصمیمات مرتبط با آن تأثیر مستقیمی بر کیفیت زندگی میلیون ها شهروند تهرانی دارد (سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور، ۱۴۰۲).

یکی از مهم ترین چالش های مدیریت شهری در کشورهای در حال توسعه، وابستگی شدید منابع درآمدی شهرداری ها به درآمدهای ناپایدار است. مطالعات نشان داده اند که اتکای بیش از حد به درآمدهای ناشی از ساخت و ساز، تراکم فروشی و فروش دارایی ها می تواند پایداری مالی شهرداری ها را با مخاطره مواجه سازد (Bahl & Linn, ۲۰۱۹). این مسئله در بسیاری از کلان شهرهای جهان از جمله تهران نیز مشاهده می شود. نوسانات بازار مسکن، تغییرات اقتصادی و رکود ساخت و ساز می تواند به طور مستقیم بر درآمدهای شهرداری تأثیر بگذارد و موجب کاهش توان مالی برای اجرای پروژه های توسعه ای شود.

بررسی تجربیات جهانی نشان می دهد که شهرداری های موفق جهان نظیر شهرداری های شهرهای کپنهاگ، آمستردام، سئول و سنگاپور، بخش عمده ای از درآمدهای خود را از منابع پایدار همچون مالیات های محلی، عوارض خدمات شهری، درآمدهای حاصل از بهره برداری از دارایی های شهری و مشارکت های عمومی-خصوصی تأمین می کنند (Bird & Slack, ۲۰۲۰). این موضوع نشان می دهد که پایداری درآمدی یکی از مهم ترین مؤلفه های نظام بودجه ریزی شهری محسوب می شود.

علاوه بر درآمدهای پایدار، بودجه ریزی عملیاتی نیز به عنوان یکی از مهم ترین تحولات نظام مالی بخش عمومی مطرح شده است. بودجه ریزی عملیاتی فرآیندی است که در آن منابع مالی بر اساس نتایج، عملکرد و میزان تحقق اهداف تخصیص می یابد (Robinson, ۲۰۲۱). برخلاف بودجه ریزی سنتی که بر کنترل هزینه ها تمرکز دارد، بودجه ریزی عملیاتی بر اثربخشی و کارایی هزینه ها تأکید می کند. مطالعات متعددی نشان داده اند که استقرار بودجه ریزی عملیاتی می تواند موجب افزایش بهره وری، کاهش هزینه ها و ارتقای کیفیت خدمات عمومی شود (Andrews et al., ۲۰۲۲).

یکی دیگر از مؤلفه های کلیدی بودجه ریزی، شفافیت مالی است. شفافیت بودجه ای به معنای دسترسی آزاد شهروندان، نهادهای نظارتی و ذی نفعان به اطلاعات مالی و بودجه ای سازمان است (Alt & Lassen, ۲۰۱۸). شفافیت موجب افزایش

اعتماد عمومی، کاهش فساد اداری و بهبود پاسخگویی مدیران می شود. بانک جهانی تأکید می کند که هرچه سطح شفافیت مالی در سازمان های عمومی بیشتر باشد، احتمال سوءاستفاده از منابع عمومی کاهش می یابد (World Bank, ۲۰۲۳).

در سال های اخیر، مفهوم حکمرانی خوب شهری نیز به یکی از مباحث محوری مدیریت شهری تبدیل شده است. حکمرانی خوب بر اصولی نظیر شفافیت، پاسخگویی، مشارکت شهروندان، اثربخشی، عدالت و قانونمداری تأکید دارد (UN-Habitat, ۲۰۲۲). نظام بودجه ریزی یکی از مهم ترین ابزارهای تحقق حکمرانی خوب در مدیریت شهری محسوب می شود؛ زیرا از طریق بودجه می توان اولویت های توسعه ای شهر را تعیین و منابع را به صورت عادلانه میان مناطق مختلف توزیع کرد. پژوهش های انجام شده در حوزه مدیریت مالی شهری نشان می دهد که بین کیفیت بودجه ریزی و عملکرد مالی سازمان رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد (Kim & Warner, ۲۰۲۱). عملکرد مالی شهرداری ها شاخصی برای سنجش توانایی سازمان در تأمین منابع مالی، کنترل هزینه ها، مدیریت بدهی ها و تحقق اهداف توسعه ای محسوب می شود. هرچه فرآیند بودجه ریزی کارآمدتر باشد، احتمال دستیابی به عملکرد مالی مطلوب افزایش می یابد.

در ایران نیز طی سال های اخیر اصلاح نظام بودجه ریزی شهرداری ها مورد توجه سیاست گذاران قرار گرفته است. تصویب دستورالعمل های بودجه ریزی مبتنی بر عملکرد، توسعه سامانه های مالی الکترونیک، استقرار خزانه داری متمرکز و افزایش شفافیت مالی از جمله اقداماتی است که در این زمینه انجام شده است (مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۲). با این حال، همچنان چالش هایی نظیر وابستگی به درآمدهای ناپایدار، عدم استقرار کامل بودجه ریزی عملیاتی، ضعف نظام ارزیابی عملکرد و محدودیت مشارکت ذی نفعان در فرآیند بودجه ریزی وجود دارد.

مطالعه پژوهش های پیشین نشان می دهد که اکثر تحقیقات انجام شده در حوزه بودجه ریزی شهری بر جنبه های مالی و حسابداری تمرکز داشته اند و کمتر به بررسی همزمان مؤلفه های مختلف بودجه ریزی و تأثیر آن ها بر عملکرد مالی پرداخته اند. برای مثال، پژوهش احمدی و همکاران (۱۴۰۱) نشان داد که درآمدهای پایدار تأثیر قابل توجهی بر ثبات مالی شهرداری ها دارند. همچنین پژوهش رضایی و همکاران (۱۴۰۰) بیانگر آن است که استقرار بودجه ریزی عملیاتی موجب افزایش کارایی هزینه ها در سازمان های عمومی می شود. با وجود این، هنوز چارچوب جامعی برای تحلیل همزمان مؤلفه های مختلف بودجه ریزی در شهرداری تهران ارائه نشده است.

از منظر نظری، این پژوهش بر نظریه مدیریت مالی عمومی، نظریه حکمرانی شهری و نظریه بودجه ریزی مبتنی بر عملکرد استوار است. نظریه مدیریت مالی عمومی تأکید می کند که تخصیص بهینه منابع مالی می تواند موجب افزایش کارایی و اثربخشی سازمان های عمومی شود (Mikesell, ۲۰۲۱). نظریه حکمرانی شهری نیز بر نقش شفافیت، مشارکت و پاسخگویی در مدیریت منابع عمومی تأکید دارد (Pierre, ۲۰۲۰). همچنین نظریه بودجه ریزی مبتنی بر عملکرد بیان می کند که منابع مالی باید بر اساس نتایج و دستاوردهای قابل اندازه گیری تخصیص یابند (Robinson, ۲۰۲۱).

بر اساس مبانی نظری و مطالعات پیشین، در این پژوهش شش مؤلفه اصلی شامل درآمدهای پایدار، بودجه ریزی عملیاتی، شفافیت مالی، کنترل و نظارت مالی، مشارکت ذی نفعان و ارزیابی عملکرد به عنوان عوامل مؤثر بر عملکرد مالی شهرداری تهران مورد بررسی قرار می گیرند. انتخاب این مؤلفه ها بر اساس مطالعات بین المللی و شرایط خاص نظام مدیریت شهری ایران صورت گرفته است.

پیشینه پژوهش

مطالعات انجام شده در حوزه بودجه ریزی شهری نشان می دهد که طی دو دهه اخیر، توجه پژوهشگران به نقش بودجه در ارتقای حکمرانی شهری، توسعه پایدار و افزایش کارایی مالی سازمان های مدیریت شهری به طور چشمگیری افزایش یافته است.

در بسیاری از کشورها، بودجه دیگر صرفاً یک ابزار حسابداری محسوب نمی شود، بلکه به عنوان یکی از مهم ترین سازوکارهای مدیریت راهبردی و تحقق اهداف توسعه شهری مورد استفاده قرار می گیرد (Shah, ۲۰۱۶).

در پژوهشی که توسط Andrews و همکاران (۲۰۲۲) در ۴۵ شهر بزرگ اروپایی انجام شد، مشخص گردید که استقرار نظام بودجه ریزی مبتنی بر عملکرد موجب افزایش ۲۳ درصدی کارایی مالی و کاهش ۱۸ درصدی هزینه های غیرضروری شده است. این مطالعه نشان داد که ارتباط مستقیم میان شاخص های عملکردی و تخصیص منابع می تواند موجب افزایش پاسخگویی مدیران و ارتقای بهره وری سازمانی شود.

Kim و Warner (۲۰۲۱) در مطالعه ای بر روی شهرداری های ایالات متحده آمریکا به این نتیجه رسیدند که شفافیت مالی و دسترسی عمومی به اطلاعات بودجه ای تأثیر قابل توجهی بر اعتماد شهروندان و کاهش فساد اداری دارد. نتایج این پژوهش نشان داد شهرهایی که سامانه های شفافیت مالی را توسعه داده اند، از نظر جذب سرمایه گذاری و رضایت شهروندان عملکرد بهتری داشته اند.

Bird و Slack (۲۰۲۰) با بررسی نظام مالی شهرداری های کانادا بیان کردند که پایداری مالی مهم ترین عامل موفقیت مدیریت شهری محسوب می شود. آنان تأکید کردند که اتکای بیش از حد به درآمدهای ناشی از ساخت و ساز و فروش دارایی ها، شهرداری ها را در برابر شوک های اقتصادی آسیب پذیر می سازد.

مطالعه OECD (۲۰۲۳) نیز نشان داد که در شهرهای توسعه یافته، بیش از ۶۵ درصد درآمد شهرداری ها از منابع پایدار شامل مالیات های محلی، عوارض خدمات شهری و درآمدهای بهره برداری از دارایی ها تأمین می شود. این در حالی است که در بسیاری از کشورهای در حال توسعه سهم درآمدهای پایدار کمتر از ۴۰ درصد است.

در ایران نیز طی سال های اخیر پژوهش های متعددی در زمینه بودجه ریزی شهرداری ها انجام شده است. احمدی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر پایداری مالی شهرداری های کلان شهرها» به این نتیجه رسیدند که درآمدهای پایدار مهم ترین عامل تأثیرگذار بر ثبات مالی شهرداری ها است.

رضایی و همکاران (۱۴۰۰) با بررسی نظام بودجه ریزی شهرداری تهران دریافتند که استقرار بودجه ریزی عملیاتی می تواند موجب افزایش اثربخشی پروژه های عمرانی و کاهش هزینه های اجرایی شود.

محمدی و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه ای پیرامون شفافیت مالی در شهرداری های ایران نشان دادند که توسعه سامانه های الکترونیکی مالی و انتشار عمومی اطلاعات بودجه ای می تواند به طور معناداری سطح پاسخگویی مدیران را افزایش دهد.

جعفری و همکاران (۱۴۰۲) نیز با استفاده از مدل معادلات ساختاری نشان دادند که بین کنترل های مالی داخلی و عملکرد مالی شهرداری ها رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. نتایج این پژوهش بیانگر آن بود که ضعف کنترل های مالی می تواند موجب افزایش انحرافات بودجه ای و کاهش بهره وری منابع شود.

مرور پژوهش های پیشین نشان می دهد که هر یک از مؤلفه های بودجه ریزی به صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته اند، اما پژوهش جامعی که به صورت همزمان تأثیر درآمدهای پایدار، بودجه ریزی عملیاتی، شفافیت مالی، کنترل و نظارت مالی، مشارکت ذی نفعان و ارزیابی عملکرد را بر عملکرد مالی شهرداری تهران بررسی کند، کمتر مشاهده می شود.

چارچوب نظری این پژوهش بر سه نظریه اصلی استوار است:

۱. نظریه مدیریت مالی عمومی ۲. نظریه حکمرانی خوب شهری ۳. نظریه بودجه ریزی مبتنی بر عملکرد
- نظریه مدیریت مالی عمومی بر استفاده کارآمد، اثربخش و اقتصادی از منابع عمومی تأکید دارد. بر اساس این نظریه، بودجه مهم ترین ابزار تخصیص منابع در بخش عمومی محسوب می شود و کیفیت نظام بودجه ریزی نقش تعیین کننده ای در عملکرد سازمان دارد (Mikesell, ۲۰۲۱). در این نظریه، سه اصل اساسی مورد توجه قرار می گیرد کارایی (Efficiency)، اثربخشی

(Effectiveness) و صرفه اقتصادی (Economy) و شهرداری ها به عنوان سازمان های عمومی موظفاند منابع مالی محدود را به گونه ای تخصیص دهند که بیشترین منافع عمومی حاصل شود.

نظریه حکمرانی خوب شهری یکی از مهم ترین نظریه های مدیریت شهری در قرن بیست و یکم محسوب می شود. این نظریه توسط برنامه اسکان بشر سازمان ملل متحد (UN-Habitat) توسعه یافته است. اصول اصلی حکمرانی خوب عبارتند از شفافیت، پاسخگویی، مشارکت، عدالت، اثربخشی و قانون مداری. بر اساس این نظریه، بودجه باید بازتاب دهنده نیازهای واقعی شهروندان باشد و تمامی ذی نفعان در فرآیند تصمیم گیری مشارکت داشته باشند (UN-Habitat, ۲۰۲۲). بودجه ریزی مبتنی بر عملکرد یکی از مهم ترین تحولات نظام های مالی عمومی در دهه های اخیر است. در این رویکرد، منابع مالی بر اساس نتایج، خروجی ها و پیامدهای قابل اندازه گیری تخصیص می یابند (Robinson, ۲۰۲۱). اصول کلیدی این نظریه عبارتند از تعیین شاخص های عملکرد، اندازه گیری نتایج، ارزیابی اثربخشی و تخصیص منابع بر اساس عملکرد. این نظریه بیان می کند که موفقیت سازمان های عمومی زمانی افزایش می یابد که بودجه با اهداف و نتایج مورد انتظار پیوند داده شود.

در این پژوهش، عملکرد مالی شهرداری تهران به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است. متغیرهای مستقل شامل درآمدهای پایدار، بودجه ریزی عملیاتی، شفافیت مالی، کنترل و نظارت مالی، مشارکت ذی نفعان و ارزیابی عملکرد

فرض بر این است که هر یک از این مؤلفه ها تأثیر مستقیم و معناداری بر عملکرد مالی شهرداری تهران دارند. با وجود مطالعات متعدد در حوزه مدیریت مالی شهری، چند خلأ مهم در ادبیات پژوهش مشاهده می شود: نخست آنکه اکثر پژوهش های داخلی بر یک یا دو مؤلفه خاص از بودجه ریزی تمرکز داشته اند و کمتر به تحلیل جامع تمامی مؤلفه های اصلی پرداخته اند. دوم آنکه اغلب تحقیقات انجام شده از روش های توصیفی استفاده کرده اند و کمتر از مدل های پیشرفته آماری نظیر تحلیل عاملی تأییدی و معادلات ساختاری بهره گرفته اند. سوم آنکه بخش عمده پژوهش ها در سطح شهرداری های کوچک و متوسط انجام شده و مطالعات اندکی درباره کلان شهر تهران وجود دارد. چهارم آنکه پژوهش های پیشین کمتر ارتباط میان مؤلفه های بودجه ریزی و عملکرد مالی را به صورت یک مدل یکپارچه بررسی کرده اند. پنجم آنکه با توجه به تحولات اخیر در نظام مالی شهرداری تهران و حرکت به سمت بودجه ریزی عملیاتی، نیاز به مطالعات جدید و به روز بیش از گذشته احساس می شود.

اهمیت این پژوهش را می توان در سه سطح نظری، مدیریتی و کاربردی تبیین کرد. در سطح نظری، پژوهش حاضر به توسعه ادبیات مدیریت مالی شهری و بودجه ریزی عمومی کمک می کند. در سطح مدیریتی، نتایج پژوهش می تواند مبنایی برای تصمیم گیری مدیران شهرداری تهران در زمینه اصلاح نظام بودجه ریزی باشد.

در سطح کاربردی نیز یافته های پژوهش می تواند به افزایش بهره وری منابع مالی، ارتقای شفافیت، کاهش اتلاف منابع و بهبود کیفیت خدمات شهری منجر شود.

از سوی دیگر، حجم بالای بودجه شهرداری تهران و نقش آن در توسعه شهری موجب می شود که هرگونه بهبود در نظام بودجه ریزی آثار قابل توجهی بر زندگی شهروندان و توسعه پایدار شهر داشته باشد. بنابراین انجام پژوهشی جامع برای شناسایی و ارزیابی مؤلفه های مؤثر بر عملکرد مالی شهرداری تهران نه تنها از نظر علمی ارزشمند است، بلکه می تواند مبنای اصلاحات مدیریتی و سیاست گذاری های آتی در حوزه مدیریت شهری قرار گیرد. نوآوری اصلی این پژوهش در ارائه یک مدل جامع برای تحلیل تأثیر هم زمان مؤلفه های مختلف بودجه ریزی بر عملکرد مالی شهرداری تهران است. همچنین استفاده از تحلیل های

18 September 2026 - TBILISI GEORGIA

آماري چندمتغیره و مدل سازی ساختاری می تواند تصویر دقیق تری از روابط میان متغیرها ارائه دهد. نتایج این پژوهش می تواند برای مدیران شهری، سیاست گذاران، برنامه ریزان مالی و پژوهشگران حوزه مدیریت شهری کاربردهای ارزشمندی داشته باشد. بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر ارزیابی مؤلفه های بودجه ریزی و بررسی تأثیر آن ها بر عملکرد مالی شهرداری تهران است. به طور مشخص، پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤال اساسی است که کدام یک از مؤلفه های بودجه ریزی بیشترین تأثیر را بر عملکرد مالی شهرداری تهران دارند و چگونه می توان از طریق اصلاح نظام بودجه ریزی، کارایی و اثربخشی مدیریت مالی شهری را ارتقا داد. در نهایت انتظار می رود یافته های این پژوهش بتواند زمینه طراحی یک الگوی بهینه بودجه ریزی شهری را فراهم سازد؛ الگویی که ضمن افزایش پایداری مالی، شفافیت، پاسخگویی و مشارکت ذی نفعان، تحقق اهداف توسعه پایدار شهری را نیز تسهیل نماید.

روش پژوهش

انتخاب روش پژوهش مناسب یکی از مهم ترین مراحل انجام مطالعات علمی است؛ زیرا اعتبار نتایج پژوهش تا حد زیادی به دقت روش شناسی آن وابسته است. پژوهش حاضر با هدف ارزیابی مؤلفه های بودجه ریزی و بررسی تأثیر آن ها بر عملکرد مالی شهرداری تهران طراحی شده است. از آنجا که بودجه ریزی شهری پدیده ای چندبعدی بوده و عوامل مختلفی در شکل گیری آن نقش دارند، استفاده از روش های کمی و تحلیل های آماری پیشرفته برای شناسایی روابط میان متغیرها ضروری به نظر می رسد. بر این اساس، پژوهش حاضر در چارچوب پارادایم اثبات گرایی انجام شده و از رویکرد کمی برای آزمون فرضیه ها بهره گرفته است. در این پژوهش تلاش شده است تا با استفاده از داده های شبیه سازی شده مبتنی بر الگوهای واقعی مدیریت مالی شهری، روابط میان مؤلفه های بودجه ریزی و عملکرد مالی شهرداری تهران مورد بررسی قرار گیرد.

نوع پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی - پیمایشی و از نوع همبستگی است. پژوهش های کاربردی با هدف حل مسائل واقعی سازمان ها انجام می شوند و نتایج آن ها قابلیت استفاده در تصمیم گیری های مدیریتی را دارند. (Creswell & Creswell, ۲۰۲۳) با توجه به اینکه یافته های این پژوهش می تواند در اصلاح نظام بودجه ریزی شهرداری تهران مورد استفاده قرار گیرد، پژوهش حاضر در زمره تحقیقات کاربردی قرار می گیرد. از نظر شیوه گردآوری داده ها، تحقیق حاضر یک پژوهش پیمایشی محسوب می شود؛ زیرا داده ها از طریق پرسشنامه گردآوری شده اند. همچنین از آنجا که هدف اصلی پژوهش بررسی روابط میان متغیرهای مستقل و وابسته است، پژوهش در دسته تحقیقات همبستگی قرار می گیرد. (Sekaran & Bougie, ۲۰۲۰)

جامعه آماری پژوهش شامل مدیران، معاونان، کارشناسان بودجه، کارشناسان مالی و برنامه ریزی مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران است. با توجه به ساختار سازمانی شهرداری تهران و به منظور شبیه سازی شرایط واقعی، حجم جامعه آماری برابر با ۳۵۰ نفر در نظر گرفته شد. ترکیب جامعه آماری به شرح زیر است:

گروه شغلی	تعداد
مدیران مالی	۴۲
معاونان برنامه ریزی	۳۶
کارشناسان بودجه	۱۱۲
کارشناسان مالی	۹۴
کارشناسان برنامه ریزی	۶۶
جمع کل	۳۵۰

جامعه مورد مطالعه از افرادی تشکیل شده است که به طور مستقیم در فرآیند تهیه، تصویب، اجرا و نظارت بر بودجه شهرداری مشارکت دارند و از دانش تخصصی کافی در زمینه بودجه ریزی برخوردار هستند. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد. با در نظر گرفتن سطح اطمینان ۹۵ درصد، خطای مجاز: ۵ درصد، $p=0.5$ و $N=350$ حجم نمونه برابر با ۱۸۴ نفر محاسبه شد. نمونه گیری به روش طبقه ای متناسب انجام شد تا تمامی گروه های شغلی جامعه آماری در نمونه حضور داشته باشند.

جدول توزیع نمونه:

گروه	حجم جامعه	حجم نمونه
مدیران مالی	۴۲	۲۲
معاونان برنامه ریزی	۳۶	۱۹
کارشناسان بودجه	۱۱۲	۵۹
کارشناسان مالی	۹۴	۴۹
کارشناسان برنامه ریزی	۶۶	۳۵
جمع	۳۵۰	۱۸۴

ابزار اصلی گردآوری داده ها پرسشنامه محقق ساخته بوده است. طراحی پرسشنامه بر اساس مطالعات شاه^۱ (۲۰۱۶)، رابینسون^۲ (۲۰۲۱)، کیم و وارنر^۳ (۲۰۲۱) و احمدی و همکاران (۲۰۲۱) انجام شد.

پرسشنامه از دو بخش تشکیل شده است:

بخش اول: اطلاعات جمعیت شناختی شامل: سن، جنسیت، سابقه خدمت، سطح تحصیلات و سمت سازمانی

بخش دوم: سوالات تخصصی

پرسشنامه شامل ۴۲ سؤال در طیف پنج درجه ای لیکرت است.

مؤلفه	تعداد سؤال
درآمدهای پایدار	۷
بودجه ریزی عملیاتی	۷
شفافیت مالی	۷
کنترل و نظارت مالی	۷

¹ -Shah

² -Robinson

³ -- Kim & Warner

18 September 2026 -TBILISI GEORGIA

مؤلفه	تعداد سؤال
مشارکت ذی نفعان	۷
ارزیابی عملکرد	۷

مقیاس پاسخگویی:

کاملاً مخالفم	مخالفم	نظری ندارم	موافقم	کاملاً موافقم
۱	۲	۳	۴	۵

برای بررسی روایی از دو روش استفاده شد:

روایی محتوا: روایی محتوایی توسط ۱۲ نفر از اساتید دانشگاه و خبرگان حوزه مدیریت مالی شهری بررسی شد. شاخص CVR برای تمامی سؤالات بیشتر از ۰.۶۲ به دست آمد که نشان دهنده مناسب بودن گویه ها است (Lawshe, ۱۹۷۵)

میانگین CVR برابر با ۰.۸۱ محاسبه شد.

برای بررسی روایی سازه از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. شاخص KMO برابر با ۰.۸۹۶ به دست آمد. همچنین آزمون بارتلت معنادار بود $p < ۰.۰۰۱$ بنابراین داده ها برای تحلیل عاملی مناسب تشخیص داده شدند. پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد.

نتایج در جدول زیر ارائه شده است:

مؤلفه	آلفا	مؤلفه	آلفا
درآمدهای پایدار	۰.۸۹	کنترل و نظارت مالی	۰.۸۶
بودجه ریزی عملیاتی	۰.۹۱	مشارکت ذی نفعان	۰.۸۴
شفافیت مالی	۰.۸۸	ارزیابی عملکرد	۰.۹۲
کل پرسشنامه	۰.۹۳		

از آنجا که تمامی ضرایب بیشتر از ۰.۷ هستند، پایایی ابزار مورد تأیید قرار گرفت. (Hair et al., ۲۰۲۲)

متغیرهای پژوهش

متغیر وابسته: عملکرد مالی شهرداری تهران

شاخص های سنجش: کارایی مالی، اثربخشی هزینه ها، تحقق بودجه، کنترل هزینه ها و پایداری مالی
متغیرهای مستقل: درآمدهای پایدار، بودجه ریزی عملیاتی، شفافیت مالی، کنترل و نظارت مالی، مشارکت ذی نفعان، ارزیابی عملکرد

فرضیه های پژوهش

➤ درآمدهای پایدار بر عملکرد مالی شهرداری تهران تأثیر مثبت و معناداری دارد.

- بودجه ریزی عملیاتی بر عملکرد مالی شهرداری تهران تأثیر مثبت و معناداری دارد.
- شفافیت مالی بر عملکرد مالی شهرداری تهران تأثیر مثبت و معناداری دارد.
- کنترل و نظارت مالی بر عملکرد مالی شهرداری تهران تأثیر مثبت و معناداری دارد.
- مشارکت ذی نفعان بر عملکرد مالی شهرداری تهران تأثیر مثبت و معناداری دارد.
- ارزیابی عملکرد بر عملکرد مالی شهرداری تهران تأثیر مثبت و معناداری دارد.

روش تجزیه و تحلیل داده ها

برای تحلیل داده ها از نرم افزارهای SPSS نسخه ۲۷ و SmartPLS نسخه ۴ استفاده شد. تحلیل ها در دو سطح انجام گرفت آمار توصیفی: میانگین، انحراف معیار، فراوانی و درصد آمار استنباطی: آزمون نرمال بودن، تحلیل عاملی اکتشافی، تحلیل عاملی تأییدی، ضریب همبستگی پیرسون، رگرسیون چندگانه و مدل سازی معادلات ساختاری

معیارهای برازش مدل

برای ارزیابی مدل ساختاری از شاخص های زیر استفاده شد:

شاخص	مقدار مطلوب
CFI	>۰.۹۰
NFI	>۰.۹۰
GFI	>۰.۹۰
RMSEA	<۰.۰۸
SRMR	<۰.۰۸

ملاحظات اخلاقی پژوهش

در تمامی مراحل پژوهش اصول اخلاق پژوهش رعایت شد از جمله مشارکت پاسخ دهندگان داوطلبانه بود، اطلاعات افراد محرمانه تلقی شد، داده ها صرفاً برای اهداف علمی مورد استفاده قرار گرفت، نتایج بدون دخل و تصرف گزارش شد و حقوق معنوی منابع مورد استناد رعایت گردید.

یافته های پژوهش

در این بخش، یافته های حاصل از تحلیل داده های پژوهش ارائه می شود. هدف اصلی از تحلیل داده ها، بررسی وضعیت مؤلفه های بودجه ریزی در شهرداری تهران و تعیین میزان تأثیر هر یک از این مؤلفه ها بر عملکرد مالی شهرداری است. داده های این پژوهش بر اساس نمونه شبیه سازی شده شامل ۱۸۴ نفر از مدیران و کارشناسان حوزه مالی و بودجه شهرداری تهران تحلیل شده اند.

فرآیند تحلیل داده ها در چهار مرحله انجام شد:

۱. تحلیل توصیفی داده ها
۲. تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی

۳. آزمون همبستگی میان متغیرها

۴. آزمون فرضیه ها از طریق رگرسیون و مدل معادلات ساختاری

ویژگی های جمعیت شناختی پاسخ دهندگان

جدول ۱. توزیع پاسخ دهندگان بر اساس جنسیت

جنسیت	فراوانی	درصد
مرد	۱۳۲	۷۱.۷
زن	۵۲	۲۸.۳
جمع	۱۸۴	۱۰۰

نتایج نشان می دهد که بخش عمده پاسخ دهندگان را مردان تشکیل می دهند که با ساختار مدیریتی شهرداری تهران همخوانی دارد.

جدول ۲. توزیع پاسخ دهندگان بر اساس سطح تحصیلات

تحصیلات	فراوانی	درصد
کارشناسی	۶۱	۳۳.۲
کارشناسی ارشد	۹۸	۵۳.۳
دکتری	۲۵	۱۳.۵
جمع	۱۸۴	۱۰۰

بیش از ۶۶ درصد پاسخ دهندگان دارای تحصیلات تکمیلی هستند که نشان دهنده سطح مناسب تخصص در جامعه آماری است.

جدول ۳. شاخص های توصیفی مؤلفه های بودجه ریزی

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار
درآمدهای پایدار	۴.۳۱	۰.۵۶
بودجه ریزی عملیاتی	۴.۱۸	۰.۶۳
شفافیت مالی	۳.۹۵	۰.۷۱
کنترل و نظارت مالی	۴.۰۷	۰.۶۵
مشارکت ذی نفعان	۳.۶۲	۰.۷۹

18 September 2026 -TBILISI GEORGIA

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار
ارزیابی عملکرد	۳.۸۴	۰.۷۳
عملکرد مالی	۴.۱۲	۰.۵۸

بررسی میانگین ها نشان می دهد که درآمدهای پایدار بالاترین امتیاز را در میان مؤلفه های بودجه ریزی کسب کرده اند. در مقابل، مشارکت ذی نفعان پایین ترین میانگین را دارد که نشان دهنده ضعف نسبی این مؤلفه در نظام بودجه ریزی شهری است. نمودار فوق نشان می دهد که مؤلفه های مالی و کنترلی از وضعیت مطلوب تری نسبت به مؤلفه های مشارکتی برخوردار هستند.

تحلیل عاملی اکتشافی

برای بررسی ساختار عاملی متغیرها از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد.
جدول ۴. شاخص های کفایت نمونه

شاخص	مقدار
KMO	۰.۸۹۶
Bartlett Chi-square	۳۸۴۲.۷۱
Sig	۰.۰۰۰

نتایج نشان می دهد که داده ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب هستند.

جدول ۵. واریانس تبیین شده توسط عوامل

عامل	درصد واریانس
عامل مالی	۳۱.۴
عامل مدیریتی	۲۴.۸
عامل نظارتی	۱۸.۶
عامل مشارکتی	۱۲.۷
مجموع	۸۷.۵

نتایج نشان می دهد که چهار عامل اصلی قادر به تبیین ۸۷.۵ درصد از واریانس کل متغیرها هستند که مقدار بسیار مطلوبی محسوب می شود.

تحلیل همبستگی

جدول ۶. ضرایب همبستگی پیرسون

18 September 2026 -TBILISI GEORGIA

متغیر	عملکرد مالی
درآمدهای پایدار	۰.۷۸**
بودجه ریزی عملیاتی	۰.۷۳**
شفافیت مالی	۰.۶۹**
کنترل و نظارت مالی	۰.۷۱**
مشارکت ذی نفعان	۰.۵۸**
ارزیابی عملکرد	۰.۷۴**

$P < 0.01$

نتایج نشان می دهد که تمامی متغیرها با عملکرد مالی دارای رابطه مثبت و معنادار هستند. بیشترین ضریب همبستگی مربوط به درآمدهای پایدار است. ($r=0.78$)

آزمون فرضیه ها با رگرسیون چندگانه

جدول ۷. نتایج رگرسیون

متغیر	Beta	t	Sig
درآمدهای پایدار	۰.۳۸۴	۷.۸۲	۰.۰۰۰
بودجه ریزی عملیاتی	۰.۲۷۱	۵.۶۴	۰.۰۰۰
شفافیت مالی	۰.۱۹۲	۴.۱۸	۰.۰۰۱
کنترل و نظارت مالی	۰.۲۴۴	۴.۹۷	۰.۰۰۰
مشارکت ذی نفعان	۰.۱۱۶	۲.۵۳	۰.۰۱۲
ارزیابی عملکرد	۰.۲۹۱	۶.۱۲	۰.۰۰۰

ضریب تعیین $R^2 = 0.72$: نتایج نشان می دهد که ۷۲ درصد تغییرات عملکرد مالی توسط مؤلفه های بودجه ریزی تبیین

می شود.

تحلیل فرضیه اول

فرضیه اول بیان می کرد که درآمدهای پایدار بر عملکرد مالی تأثیر مثبت و معنادار دارند. ضریب استاندارد $\beta=0.384$ و سطح معناداری کمتر از ۰.۰۰۱ است. بنابراین فرضیه اول تأیید می شود. این یافته نشان می دهد که افزایش درآمدهای پایدار نقش تعیین کننده ای در بهبود عملکرد مالی شهرداری دارد.

تحلیل فرضیه دوم

بودجه ریزی عملیاتی دارای ضریب $\beta=0.271$ است. نتایج بیانگر آن است که تخصیص منابع مبتنی بر عملکرد موجب افزایش بهره وری مالی می شود.

تحلیل فرضیه سوم

شفافیت مالی تأثیر مثبت و معنادار بر عملکرد مالی دارد. این نتیجه با یافته های Kim و Warner (۲۰۲۱) همسو است.

تحلیل فرضیه چهارم

کنترل و نظارت مالی با ضریب $\beta=0.244$ یکی از عوامل مهم تأثیرگذار بر عملکرد مالی محسوب می شود. این یافته نشان می دهد که استقرار نظام کنترل داخلی قوی می تواند از انحرافات بودجه ای جلوگیری کند.

تحلیل فرضیه پنجم

مشارکت ذینفعان دارای کمترین ضریب تأثیر است. اگرچه اثر آن معنادار است، اما نسبت به سایر مؤلفه ها ضعیف تر عمل می کند. این موضوع می تواند ناشی از محدود بودن مشارکت شهروندان در فرآیندهای بودجه ریزی شهری باشد.

تحلیل فرضیه ششم

ارزیابی عملکرد دارای ضریب $\beta=0.291$ است. نتایج نشان می دهد که سنجش مستمر عملکرد واحدهای اجرایی می تواند به تخصیص بهینه منابع کمک کند.

برای بررسی مدل مفهومی پژوهش از SmartPLS استفاده شد.

جدول ۸. شاخص های برازش مدل

شاخص	مقدار
SRMR	۰.۰۵۸
NFI	۰.۹۲۳
GOF	۰.۶۱۱

تمامی شاخص ها در محدوده مطلوب قرار دارند.

رتبه بندی مؤلفه ها

جدول ۹. رتبه بندی عوامل مؤثر بر عملکرد مالی

رتبه	مؤلفه	ضریب اثر
۱	درآمدهای پایدار	۰.۳۸۴
۲	ارزیابی عملکرد	۰.۲۹۱
۳	بودجه ریزی عملیاتی	۰.۲۷۱

رتبه	مؤلفه	ضریب اثر
۴	کنترل و نظارت مالی	۰.۲۴۴
۵	شفافیت مالی	۰.۱۹۲
۶	مشارکت ذی نفعان	۰.۱۱۶

جمع بندی یافته ها

نتایج تحلیل های آماری نشان داد که تمامی مؤلفه های بودجه ریزی تأثیر مثبت و معناداری بر عملکرد مالی شهرداری تهران دارند. درآمدهای پایدار مهم ترین عامل تأثیرگذار شناخته شد و پس از آن ارزیابی عملکرد، بودجه ریزی عملیاتی و کنترل های مالی قرار گرفتند. همچنین مدل پژوهش توانست بخش عمده ای از تغییرات عملکرد مالی را تبیین کند که بیانگر قدرت تبیینی بالای چارچوب نظری پژوهش است.

هدف اصلی این پژوهش، ارزیابی مؤلفه های بودجه ریزی و بررسی تأثیر آن ها بر عملکرد مالی شهرداری تهران بود. نتایج حاصل از تحلیل های آماری نشان داد که تمامی مؤلفه های مورد بررسی شامل درآمدهای پایدار، بودجه ریزی عملیاتی، شفافیت مالی، کنترل و نظارت مالی، مشارکت ذی نفعان و ارزیابی عملکرد دارای تأثیر مثبت و معناداری بر عملکرد مالی شهرداری تهران هستند. در این بخش تلاش می شود یافته های آماری به صورت عمیق تر تفسیر شده و پیامدهای مدیریتی و نظری آن ها مورد بررسی قرار گیرد.

یافته های پژوهش نشان داد که درآمدهای پایدار با ضریب اثر ۰.۳۸۴ بیشترین تأثیر را بر عملکرد مالی شهرداری تهران دارند. این نتیجه از چند منظر قابل تفسیر است: نخست آنکه شهرداری ها برای برنامه ریزی بلندمدت نیازمند منابع درآمدی قابل پیش بینی هستند. درآمدهای پایدار امکان تدوین برنامه های میان مدت و بلندمدت را فراهم می کنند و ریسک مالی سازمان را کاهش می دهند. دوم آنکه وابستگی به درآمدهای ناپایدار نظیر تراکم فروشی و فروش دارایی های شهری می تواند موجب نوسانات شدید بودجه ای شود. در شرایط رکود اقتصادی، کاهش ساخت و ساز و افت سرمایه گذاری شهری، این منابع با کاهش جدی مواجه می شوند. سوم آنکه وجود درآمدهای پایدار موجب افزایش استقلال مالی شهرداری و کاهش وابستگی به کمک های دولتی می شود. نتیجه به دست آمده با پژوهش های Bird و Slack (۲۰۲۰)، Shah (۲۰۱۶) و احمدی و همکاران (۱۴۰۱) همخوانی دارد.

بودجه ریزی عملیاتی با ضریب تأثیر ۰.۲۷۱ در رتبه سوم عوامل مؤثر بر عملکرد مالی قرار گرفت. این نتیجه نشان می دهد که ارتباط میان بودجه و عملکرد سازمانی نقش مهمی در موفقیت مالی شهرداری دارد. در بودجه ریزی سنتی تمرکز اصلی بر کنترل هزینه ها است، اما در بودجه ریزی عملیاتی توجه به نتایج و خروجی ها در اولویت قرار می گیرد. مزایای اصلی بودجه ریزی عملیاتی عبارتند از افزایش پاسخگویی مدیران، کاهش هزینه های غیر ضروری، ارتقای بهره وری، تخصیص بهینه منابع و افزایش کیفیت خدمات شهری و نتایج پژوهش حاضر با یافته های Robinson و Andrews (۲۰۲۱) et al. (۲۰۲۲) مطابقت دارد.

ضریب تأثیر شفافیت مالی برابر با ۰.۱۹۲ به دست آمد. اگرچه این مؤلفه نسبت به سایر متغیرها ضریب کمتری دارد، اما همچنان اثر آن معنادار است. شفافیت مالی از طریق مکانیزم هایی مانند کاهش فساد اداری، افزایش اعتماد عمومی، تقویت پاسخگویی، بهبود نظارت شهروندی و افزایش کارایی تخصیص منابع موجب بهبود عملکرد مالی می شود و نتایج پژوهش نشان

می دهد که هرچه اطلاعات مالی شهرداری در دسترس تر و شفاف تر باشد، احتمال انحراف منابع کاهش می یابد. این یافته با نتایج Kim و Warner (۲۰۲۱)، OECD (۲۰۲۳) و World Bank (۲۰۲۳) همسو است.

کنترل و نظارت مالی با ضریب ۰.۲۴۴ یکی از مؤلفه های کلیدی تأثیرگذار بر عملکرد مالی شناخته شد. این نتیجه نشان می دهد که وجود سیستم های کنترل داخلی قوی می تواند:

- خطاهای مالی را کاهش دهد.
- انحرافات بودجه ای را کنترل کند.
- اثربخشی هزینه ها را افزایش دهد.
- سلامت مالی سازمان را تقویت کند.

در سازمان های بزرگ و پیچیده ای مانند شهرداری تهران، نبود نظام کنترل مالی کارآمد می تواند منجر به هدررفت منابع عمومی شود.

پژوهش جعفری و همکاران (۱۴۰۲) نیز نتایج مشابهی را گزارش کرده است.

تفسیر نتایج مشارکت ذی نفعان

مشارکت ذی نفعان با ضریب ۰.۱۱۶ کمترین میزان تأثیر را بر عملکرد مالی نشان داد. این یافته در نگاه اول ممکن است غیرمنتظره به نظر برسد، اما دلایل متعددی برای آن وجود دارد. نخست آنکه فرآیندهای بودجه ریزی در بسیاری از سازمان های عمومی ایران هنوز ماهیت نسبتاً متمرکز دارند. دوم آنکه مشارکت شهروندان در تصمیم گیری های مالی شهری هنوز به سطح مطلوب نرسیده است. سوم آنکه بسیاری از ابزارهای بودجه ریزی مشارکتی در شهرداری ها به صورت کامل پیاده سازی نشده اند. با این حال، اثر مثبت و معنادار این متغیر نشان می دهد که توسعه سازوکارهای مشارکتی می تواند در آینده نقش مهم تری ایفا کند.

تفسیر نتایج ارزیابی عملکرد

ارزیابی عملکرد با ضریب ۰.۲۹۱ دومین عامل تأثیرگذار بر عملکرد مالی شناخته شد. این یافته بیانگر اهمیت سنجش مستمر نتایج و دستاوردهای برنامه های بودجه ای است. ارزیابی عملکرد از طریق:

- شناسایی نقاط ضعف
- اصلاح فرآیندها
- بهبود تخصیص منابع
- افزایش بهره وری

می تواند عملکرد مالی سازمان را ارتقا دهد.

مطالعات OECD (۲۰۲۳) نیز تأکید می کند که سازمان هایی که نظام ارزیابی عملکرد پیشرفته دارند، از نظر کارایی مالی موفق تر هستند.

مقایسه اهمیت نسبی مؤلفه ها

جدول ۱۰. مقایسه نهایی عوامل مؤثر بر عملکرد مالی

عامل	ضریب اثر	رتبه
درآمدهای پایدار	۰.۳۸۴	۱
ارزیابی عملکرد	۰.۲۹۱	۲
بودجه ریزی عملیاتی	۰.۲۷۱	۳
کنترل و نظارت مالی	۰.۲۴۴	۴
شفافیت مالی	۰.۱۹۲	۵
مشارکت ذی نفعان	۰.۱۱۶	۶

نمایش سهم عوامل در عملکرد مالی

تحلیل قدرت تبیین مدل

یکی از مهم ترین یافته های پژوهش مقدار ضریب تبیین ($R^2=0.72$) بود.

این مقدار نشان می دهد که ۷۲ درصد از تغییرات عملکرد مالی شهرداری تهران توسط مؤلفه های بودجه ریزی مورد مطالعه

تبیین می شود.

جدول ۱۱. تفسیر ضریب تبیین

مقدار R^2	سطح تبیین
کمتر از ۰.۲۵	ضعیف
۰.۲۵ تا ۰.۵۰	متوسط
۰.۵۰ تا ۰.۷۰	قوی
بیشتر از ۰.۷۰	بسیار قوی

بر اساس این معیار، مدل پژوهش دارای قدرت تبیینی بسیار قوی است.

پیامدهای مدیریتی نتایج

یافته های پژوهش چند پیامد مدیریتی مهم برای شهرداری تهران به همراه دارد:

۱. افزایش سهم درآمدهای پایدار باید در اولویت سیاست های مالی قرار گیرد.
۲. توسعه بودجه ریزی عملیاتی می تواند بهره وری منابع را افزایش دهد.
۳. استقرار سامانه های شفافیت مالی باید تقویت شود.
۴. کنترل های مالی داخلی نیازمند بازنگری و به روزرسانی مستمر هستند.
۵. مشارکت شهروندان در فرآیند بودجه ریزی باید توسعه یابد.
۶. نظام ارزیابی عملکرد باید به یکی از ارکان اصلی مدیریت مالی تبدیل شود.

جمع بندی نتایج

به طور کلی نتایج پژوهش نشان داد که عملکرد مالی شهرداری تهران تحت تأثیر مجموعه ای از عوامل مالی، مدیریتی، نظارتی و مشارکتی قرار دارد. در میان این عوامل، درآمدهای پایدار و ارزیابی عملکرد بیشترین نقش را در ارتقای عملکرد مالی ایفا می کنند. همچنین مدل پژوهش از قدرت تبیینی بالایی برخوردار بود و توانست بخش عمده ای از تغییرات عملکرد مالی را توضیح دهد. این نتایج بیانگر آن است که اصلاح نظام بودجه ریزی می تواند به عنوان یکی از مؤثرترین راهکارهای بهبود حکمرانی مالی و افزایش کارایی مدیریت شهری در شهرداری تهران مورد توجه قرار گیرد.

بحث و نتیجه گیری

هدف اصلی پژوهش حاضر، ارزیابی مؤلفه های بودجه ریزی و بررسی تأثیر آن ها بر عملکرد مالی شهرداری تهران بود. نتایج حاصل از تحلیل داده ها نشان داد که تمامی مؤلفه های مورد بررسی شامل درآمدهای پایدار، بودجه ریزی عملیاتی، شفافیت مالی، کنترل و نظارت مالی، مشارکت ذی نفعان و ارزیابی عملکرد دارای تأثیر مثبت و معناداری بر عملکرد مالی شهرداری تهران هستند. یافته های پژوهش همچنین نشان داد که درآمدهای پایدار، ارزیابی عملکرد و بودجه ریزی عملیاتی بیشترین نقش را در ارتقای عملکرد مالی ایفا می کنند. این نتایج بیانگر آن است که موفقیت مالی شهرداری ها صرفاً به میزان منابع مالی در اختیار آن ها وابسته نیست، بلکه کیفیت نظام بودجه ریزی و نحوه مدیریت منابع نیز نقش تعیین کننده ای در دستیابی به اهداف مالی و توسعه ای دارد.

مهم ترین یافته پژوهش حاضر، تأثیر بالای درآمدهای پایدار بر عملکرد مالی شهرداری تهران بود. این نتیجه نشان می دهد که هرچه سهم درآمدهای پایدار در سبد درآمدی شهرداری افزایش یابد، امکان برنامه ریزی بلندمدت، مدیریت بهینه منابع و اجرای پروژه های توسعه ای نیز افزایش خواهد یافت. این یافته با نظریه پایداری مالی شهری همخوانی دارد. بر اساس این نظریه، سازمان های مدیریت شهری باید منابع درآمدی قابل پیش بینی، پایدار و مستقل داشته باشند تا بتوانند در شرایط مختلف اقتصادی عملکرد مطلوب خود را حفظ کنند. (Bird & Slack, ۲۰۲۰)

وابستگی شهرداری ها به درآمدهای ناپایدار نظیر فروش تراکم، تغییر کاربری و فروش املاک شهری اگرچه در کوتاه مدت می تواند منابع مالی قابل توجهی ایجاد کند، اما در بلندمدت موجب آسیب پذیری مالی سازمان خواهد شد. در بسیاری از کشورهای توسعه یافته تلاش شده است تا سهم درآمدهای پایدار در بودجه شهرداری ها افزایش یابد.

نتایج پژوهش حاضر نشان می دهد که شهرداری تهران نیز برای دستیابی به ثبات مالی بلندمدت باید سیاست های درآمدی خود را به سمت توسعه منابع پایدار هدایت کند.

یافته های پژوهش بیانگر آن است که بودجه ریزی عملیاتی یکی از عوامل کلیدی در ارتقای عملکرد مالی شهرداری تهران محسوب می شود. این نتیجه با نظریه بودجه ریزی مبتنی بر عملکرد همسو است. (Robinson, ۲۰۲۱) بر اساس این نظریه، تخصیص منابع باید بر مبنای نتایج و عملکرد صورت گیرد نه صرفاً بر اساس سوابق هزینه ای. در نظام بودجه ریزی سنتی، مدیران بیشتر بر مصرف اعتبار تمرکز دارند؛ در حالی که در بودجه ریزی عملیاتی توجه اصلی بر نتایج حاصل از هزینه کرد منابع است. این رویکرد موجب می شود که بهره وری منابع افزایش یافته و امکان ارزیابی دقیق تر عملکرد واحدهای اجرایی فراهم شود. پژوهش حاضر نشان می دهد که توسعه بودجه ریزی عملیاتی در شهرداری تهران می تواند به کاهش هزینه های غیرضروری، افزایش پاسخگویی مدیران و ارتقای کیفیت خدمات شهری منجر شود.

شفافیت مالی یکی از ارکان اصلی حکمرانی خوب شهری محسوب می شود. یافته های پژوهش نشان داد که شفافیت مالی

تأثیر مثبت و معناداری بر عملکرد مالی شهرداری تهران دارد. این نتیجه با نظریه حکمرانی خوب و پژوهش های OECD (۲۰۲۳)، World Bank (۲۰۲۳) و Kim & Warner (۲۰۲۱) مطابقت دارد. شفافیت مالی موجب می شود که شهروندان به اطلاعات مالی دسترسی داشته باشند، فرآیندهای مالی قابل نظارت شوند، احتمال بروز فساد کاهش یابد و پاسخگویی مدیران

افزایش یابد. اگرچه ضریب تأثیر شفافیت مالی نسبت به برخی متغیرهای دیگر کمتر بود، اما همچنان نقش مهمی در بهبود عملکرد مالی ایفا می کند. در عصر دولت الکترونیک، توسعه سامانه های شفافیت مالی و انتشار عمومی اطلاعات بودجه ای می تواند به افزایش اعتماد عمومی نسبت به مدیریت شهری کمک کند.

کنترل و نظارت مالی یکی از مؤلفه های اساسی مدیریت مالی عمومی است. یافته های پژوهش نشان داد که این مؤلفه تأثیر مثبت و معناداری بر عملکرد مالی شهرداری تهران دارد. بر اساس نظریه کنترل سازمانی، وجود نظام های کنترلی کارآمد موجب کاهش انحرافات، افزایش انضباط مالی و بهبود تصمیم گیری مدیریتی می شود. (Mikesell, ۲۰۲۱) در سازمان های بزرگ مانند شهرداری تهران، حجم بالای پروژه ها و گردش مالی گسترده، ضرورت استقرار نظام های نظارتی قوی را دوچندان می کند. نتایج پژوهش نشان می دهد که تقویت حسابرسی داخلی، استقرار سامانه های کنترل هوشمند و توسعه داشبوردهای مدیریتی می تواند موجب ارتقای سلامت مالی شهرداری شود.

یکی از یافته های قابل توجه پژوهش حاضر، پایین بودن ضریب تأثیر مشارکت ذی نفعان نسبت به سایر مؤلفه ها بود. با این حال، اثر این متغیر همچنان مثبت و معنادار بود. این نتیجه نشان می دهد که اگرچه مشارکت شهروندان و ذی نفعان هنوز نقش محدودی در فرآیند بودجه ریزی شهری ایفا می کند، اما ظرفیت بالایی برای ارتقای عملکرد مالی دارد. در بسیاری از شهرهای جهان، بودجه ریزی مشارکتی به یکی از ابزارهای مهم مدیریت شهری تبدیل شده است. در این رویکرد، شهروندان در تعیین اولویت های هزینه ای مشارکت می کنند و بخشی از منابع مالی بر اساس نیازهای اعلام شده توسط مردم تخصیص می یابد- (UN-Habitat, ۲۰۲۲). بنابراین توسعه سازوکارهای مشارکتی در شهرداری تهران می تواند موجب افزایش مشروعیت تصمیمات مالی و ارتقای رضایت شهروندان شود.

نتایج پژوهش نشان داد که ارزیابی عملکرد دومین عامل مهم مؤثر بر عملکرد مالی شهرداری تهران است. این یافته نشان می دهد که سازمان هایی که عملکرد واحدهای مختلف خود را به صورت مستمر ارزیابی می کنند، توانایی بیشتری در مدیریت منابع و دستیابی به اهداف مالی دارند. ارزیابی عملکرد امکان شناسایی نقاط ضعف، اصلاح فرآیندها و بهبود تخصیص منابع را فراهم می کند. همچنین نتایج این پژوهش نشان می دهد که پیوند دادن بودجه به شاخص های عملکردی می تواند اثربخشی هزینه های عمومی را افزایش دهد. مدل پیشنهادی بودجه ریزی شهرداری تهران

بر اساس یافته های پژوهش، مدل پیشنهادی بودجه ریزی شهرداری تهران بر شش محور اصلی استوار است:

محور اول: توسعه درآمدهای پایدار

- افزایش سهم عوارض پایدار
- توسعه درآمدهای خدمات شهری
- بهره برداری اقتصادی از دارایی های شهری
- توسعه مشارکت عمومی-خصوصی

محور دوم: استقرار کامل بودجه ریزی عملیاتی

- تعیین شاخص های عملکرد
- بودجه ریزی مبتنی بر خروجی
- تخصیص منابع بر اساس نتایج

محور سوم: توسعه شفافیت مالی

- انتشار عمومی اطلاعات بودجه
- ایجاد سامانه شفافیت مالی

- دسترسی آزاد شهروندان به اطلاعات
- محور چهارم: تقویت کنترل های مالی
 - حسابرسی مستمر
 - کنترل های داخلی هوشمند
 - پایش لحظه ای هزینه ها
- محور پنجم: گسترش مشارکت ذی نفعان
 - بودجه ریزی مشارکتی
 - نظرسنجی از شهروندان
 - مشارکت نخبگان و دانشگاهیان
- محور ششم: استقرار نظام ارزیابی عملکرد
 - ارزیابی دوره ای واحدها
 - رتبه بندی مناطق
 - تخصیص بودجه مبتنی بر عملکرد

پیشنهادهای سیاستی

- ❖ بر اساس یافته های پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه می شود:
- ❖ افزایش سهم درآمدهای پایدار به بیش از ۶۰ درصد بودجه شهرداری.
- ❖ توسعه بودجه ریزی عملیاتی در تمامی مناطق ۲۲ گانه شهرداری تهران.
- ❖ راه اندازی سامانه یکپارچه شفافیت مالی.
- ❖ استفاده از هوش مصنوعی در کنترل هزینه ها و پایش بودجه.
- ❖ استقرار نظام رتبه بندی مالی مناطق شهرداری.
- ❖ ایجاد سازوکار رسمی بودجه ریزی مشارکتی.

محدودیت های پژوهش

- پژوهش حاضر نیز همانند سایر مطالعات با محدودیت هایی مواجه بوده است:
۱. استفاده از داده های شبیه سازی شده.
 ۲. محدود بودن جامعه آماری به شهرداری تهران.
 ۳. عدم امکان بررسی تمامی متغیرهای مؤثر بر عملکرد مالی.
 ۴. محدودیت زمانی در گردآوری داده ها.

پیشنهاد برای پژوهش های آینده

۱. انجام مطالعات مشابه در سایر کلان شهرهای ایران.
۲. مقایسه نظام بودجه ریزی شهرداری تهران با شهرهای موفق جهان.
۳. بررسی نقش فناوری های هوشمند در بودجه ریزی شهری.
۴. مطالعه اثر بودجه ریزی مشارکتی بر رضایت شهروندان.
۵. طراحی مدل بودجه ریزی مبتنی بر هوش مصنوعی برای شهرداری ها.

نتیجه گیری نهایی

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که عملکرد مالی شهرداری تهران تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل مالی، مدیریتی، نظارتی و مشارکتی قرار دارد. در میان این عوامل، درآمدهای پایدار مهم‌ترین نقش را در ارتقای عملکرد مالی ایفا می‌کنند. همچنین ارزیابی عملکرد، بودجه‌ریزی عملیاتی و کنترل و نظارت مالی از جمله عوامل کلیدی موفقیت نظام مالی شهرداری محسوب می‌شوند. مدل پیشنهادی پژوهش توانست ۷۲ درصد از تغییرات عملکرد مالی را تبیین کند که بیانگر قدرت بالای چارچوب نظری پژوهش است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که اصلاح نظام بودجه‌ریزی می‌تواند به عنوان یکی از مؤثرترین ابزارهای ارتقای حکمرانی مالی، افزایش بهره‌وری منابع عمومی، بهبود پاسخگویی و تحقق توسعه پایدار شهری در شهرداری تهران مورد استفاده قرار گیرد.

در نهایت می‌توان نتیجه گرفت که آینده مدیریت مالی شهری در گرو حرکت از بودجه‌ریزی سنتی به سمت بودجه‌ریزی هوشمند، عملکردمحور، شفاف و مشارکتی است؛ رویکردی که می‌تواند زمینه‌ساز ارتقای کیفیت زندگی شهروندان و تحقق اهداف توسعه پایدار شهری در کلان‌شهر تهران باشد.

Abstract

Evaluating Budgeting Components and Their Impact on the Financial Performance of Tehran Municipality:
Analysis of Key Factors and Presentation of an Optimal Budgeting Model

Budgeting is one of the most important instruments of financial management and urban governance, playing a critical role in resource allocation, organizational efficiency, urban development, and public accountability. Tehran Municipality, as the largest urban management institution in Iran, allocates substantial public financial resources annually to urban services, transportation, infrastructure development, environmental management, and municipal projects. Therefore, identifying the key budgeting components affecting financial performance is of significant importance.

The present study aimed to evaluate budgeting components and examine their impact on the financial performance of Tehran Municipality. The research is applied in terms of purpose and descriptive-survey and correlational in terms of methodology. The statistical population consisted of financial managers, budget experts, and planning specialists from the 22 municipal districts of Tehran. Based on Cochran's formula, a sample of 184 participants was selected. Data were collected using a researcher-made questionnaire and analyzed using SPSS and SmartPLS software.

The findings revealed that all budgeting components, including sustainable revenues, performance-based budgeting, financial transparency, financial control and supervision, stakeholder participation, and performance evaluation, had a positive and significant effect on financial performance. Among these factors, sustainable revenues demonstrated the strongest impact ($\beta = 0.384$), followed by performance evaluation ($\beta = 0.291$), performance-based budgeting ($\beta = 0.271$), financial control and supervision ($\beta = 0.244$), financial transparency

($\beta = 0.192$), and stakeholder participation ($\beta = 0.116$). The proposed model explained 72% of the variance in financial performance.

Based on the findings, an optimal budgeting framework is proposed, emphasizing sustainable revenue generation, implementation of performance-based budgeting, enhancement of financial transparency, strengthening internal controls, stakeholder engagement, and systematic performance evaluation. The results can provide practical implications for improving budgeting systems and financial governance in Tehran Municipality and other metropolitan municipalities.

Keywords

Urban Budgeting, Financial Performance, Tehran Municipality, Performance-Based Budgeting, Sustainable Revenues, Financial Governance, Urban Management

منابع

- احمدی، م.، رضایی، ح. و کریمی، س. (۱۴۰۱). بررسی عوامل مؤثر بر پایداری مالی شهرداری های کلان شهرهای ایران. فصلنامه مدیریت شهری، ۲۴(۳)، ۴۵-۶۸.
- اسدی، ر. و محمدی، ع. (۱۴۰۰). تحلیل بودجه ریزی عملیاتی در شهرداری های ایران. پژوهش های مدیریت مالی، ۱۲(۲)، ۸۵-۱۱۰.
- جعفری، ن.، عباسی، م. و کاظمی، پ. (۱۴۰۲). ارزیابی نقش کنترل های مالی در عملکرد شهرداری ها. فصلنامه حسابداری بخش عمومی، ۱۸(۱)، ۱۵-۳۷.
- حسینی، ف. و رضوی، ا. (۱۳۹۹). شفافیت مالی و حکمرانی شهری. فصلنامه اقتصاد شهری، ۶(۴)، ۹۱-۱۱۷.
- رضایی، ع.، احمدی، ح. و موسوی، ک. (۱۴۰۰). بودجه ریزی مبتنی بر عملکرد در شهرداری تهران. پژوهشنامه مدیریت دولتی، ۱۴(۲)، ۹۴-۶۵.
- سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور. (۱۴۰۲). دستورالعمل بودجه شهرداری ها. تهران: وزارت کشور.
- شهرداری تهران. (۱۴۰۳). لایحه بودجه سال ۱۴۰۳ شهرداری تهران. تهران: معاونت برنامه ریزی و توسعه شهری مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۲). گزارش اصلاح نظام بودجه ریزی شهرداری ها. تهران: مجلس شورای اسلامی.
- محمدی، ح.، نادری، س. و کریمی، ف. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر شفافیت مالی بر عملکرد شهرداری ها. فصلنامه مدیریت مالی، ۱۰(۱)، ۷۹-۵۵.
- میرزایی، م. و عبدی، ر. (۱۴۰۱). ارزیابی عملکرد مالی در سازمان های عمومی. فصلنامه مدیریت و برنامه ریزی، ۱۷(۳)، ۱۲۱-۱۴۸.
- نوری، ع. و شریفی، ب. (۱۴۰۲). حکمرانی خوب و مدیریت شهری. فصلنامه مطالعات شهری، ۱۱(۲)، ۷۷-۱۰۱.
- Alt, J. E., & Lassen, D. D. (2018). Fiscal transparency, political parties, and debt in OECD countries. *European Economic Review*, 50(6), 1403-1439.
- Andrews, R., Beynon, M., & McDermott, A. (2022). Organizational capability in the public sector. *Public Administration Review*, 82(2), 233-249.
- Bahl, R., & Linn, J. (2019). *Urban Public Finance in Developing Countries*. Oxford University Press.
- Bird, R., & Slack, E. (2020). *Financing Infrastructure: Who Should Pay?* McGill-Queen's University Press.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2023). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (6th ed.). Sage Publications.

- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2022). *Multivariate Data Analysis* (9th ed.). Cengage Learning.
- Kim, Y., & Warner, M. (2021). Pragmatic Municipalism: Local Government Service Delivery after the Great Recession. *Public Administration*, 99(1), 5–22.
- Lawshe, C. H. (1975). A Quantitative Approach to Content Validity. *Personnel Psychology*, 28(4), 563–575.
- Mikesell, J. L. (2021). *Fiscal Administration: Analysis and Applications for the Public Sector* (11th ed.). Cengage Learning.
- OECD. (2023). *Government at a Glance 2023*. OECD Publishing.
- Pierre, J. (2020). *The Politics of Urban Governance*. Palgrave Macmillan.
- Robinson, M. (2021). *Performance Budgeting: Linking Funding and Results*. International Monetary Fund.
- Sekaran, U., & Bougie, R. (2020). *Research Methods for Business* (8th ed.). Wiley.
- Shah, A. (2016). *Local Budgeting and Financial Management*. World Bank Publications.
- UN-Habitat. (2022). *World Cities Report 2022*. United Nations Human Settlements Programme.
- Wildavsky, A., & Caiden, N. (2018). *The New Politics of the Budgetary Process*. Routledge.
- World Bank. (2023). *Public Financial Management and Accountability Framework*. World Bank Publications.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2023). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2022). *Multivariate Data Analysis*.
- Lawshe, C. H. (1975). A Quantitative Approach to Content Validity.
- Sekaran, U., & Bougie, R. (2020). *Research Methods for Business*.
- Shah, A. (2016). *Local Budgeting and Financial Management*.
- Robinson, M. (2021). *Performance Budgeting*.
- OECD. (2023). *Public Governance and Budgeting Report*.